REVOLUȚIE ȘI MIȘCARE NAȚIONALĂ LA ARAD ÎN 1848 – LUNA MARTIE (ÎNCERCARE DE DESCIFRARE A MECANISMELOR)

Dan Demșea

Afirmația istoricilor maghiari (Hanák Péter ş.a.) că revoluția / socială - în sensul înțeles de către noi / „a scos, în genere, în fruntea evenimentelor aripa stângă a mişcărilor naționale"[1] pare paradoxală. Dar ea conține un adevăr: această aripă a fost cel mai aproape de idealul emancipării sociale. În plan teoretic, cei doi termeni, socialul şi naționalul nu s-au putut suprapune. Chiar şi dacă o personalitate a acționat în numele amândurora. Noi ne propunem să atragem într-un fel, atenția asupra dilemei antinomice a termenilor revoluție socială - mişcare de emancipare națională. Dilemă de ordin teoretic.

Având la îndemână actele oficiale care au circulat între Buda, Bratislava (Pojon sau Pressburg) şi Arad, ne mărginim să evidențiem receptarea evenimentelor la nivelul funcționărimii. Un prim exemplu în acest sens: deşi la Arad, autoritățile comitatense primiseră încă în aceeşi zi de 16 martie 1848, pe cale telegrafică[2], circulara contelui Zichy Ferenc - vicepreşedintele Locotenenței Regale din Buda[3] -, aceasta nu a fost difuzată imediat pe calea obişnuită a adreselor oficiale; nici nu a fost publicată pe cale orală. Înainte de a şti cum a reacționat nobilimea liberală de la coducerea comitatului Arad, trebuie să ne întrebăm ce anume a perceput ea din această circulară. În textul ei se spunea că datorită presiunii revoluției, a avut loc desființarea cenzurii prealabile de către Guberniu, ceea ce, în mod automat, a atras după sine Libertatea Presei sub denumirea de „Regulamente temporare". În consecință, conducerea comitatului Arad înțelesese că „la Viena /.../ şi în Ungaria, liniştea a fost tulburată"[4]. Ne-am fi aşteptat să anunțe public aceste veşti, imediat, pe calea tiparului. A trebuit să mai treacă o zi - ceea ce înseamnă foarte mult pentru aceste zile - ca de-abia în seara următoare (17 martie) să se difuzeze noutatea în spațiul închis de la teatrul orăşenesc.

Contradictorietatea circularei reiese - după părerea noastră - din faptul că deşi „a dispus imediata proclamare a libertății tiparului", a chemat conducerea comitatelor - în speță, a comitatului Arad - „la vigilență publică în urma difuzării regulamentului provizoriu al exercitării dreptului de tipar"[5].

Într-un plan mai larg, trebuie să cădem de acord asupra unui singur raționament: atât la Pesta cât şi la Arad sau în alte centre urbane mari grupările liberal-nobiliare maghiare conducătoare au ajuns la (o înțelegere) un acord cvasitemporar cu reprezentanții grupărilor radical-revoluționare[6]. Literele acordului se concretizau sub forma celor 12 puncte apărute la 15 martie 1848 („Mit kiván a magyar nemzet" / Ce doreşte națiunea maghiară/), însoțite de mottou introductiv, anunțând voința de pace a tuturor celor care doriseră schimbările revoluționare, în următoarele cuvinte: „Să fie pace, libertate şi înțelegere"[7]. Faptul acesta ne îndrituieşte să afirmăm că grupările radicale (între care se număra şi cel al „Tinerei Ungarii") din centrele urbane au renunțat la pregătirea acțiunilor insurecționale pe teritoriul regatului ungar în momentul izbucnirii revoluției vieneze. Conform principiului după care revoluția trebuie să se declanşeze sincron, însemna că şi la Pesta demonstrația şi adunarea populară erau programate pe data de 13 martie. Lucrul era valabil implicit pentru oraşul Arad. Ceea ce la Pesta s-a decalat pe data de 15 martie, la Arad s-a redecalat pe data de 17 martie. În intervalul 11-16 martie, la Arad, frământările interne au fost mari, văzându-se cum la Pesta nobilimea liberală în frunte cu Kossuth acceptă până la urmă toate cele 12 puncte. De acum, adunările populare reprogramate aveau în primul rând misiunea de a contribui la convingerea dietei Țării Ungariei (cu sediul la Bratislava) întru acceptarea manifestului programatic al ceror 12 puncte. În al doilea rând, credem că rolul acestor adunări era de a asigura alegerea unor noi conduceri locale, la nivel de oraş şi apoi la nivel de comitat fidele statului ungar născut la Bratislava pe baza celor 31 de articole de lege ale primei constituții moderne maghiare. Iar delegația dietei ungare îşi

---

[1] Magyarország története (1790-1849), Tankönyvkiado, Budapest, vol. III, 1961, p. 419.
[2] Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, Fondul Prefectura Arad (prescurtat: DJANA Pref), Reg. Nr. 6/1848, poz. 267.
[3] Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania / Documente /, vol. I, Bucureşti, p.15.
[4] Ibidem, p. 82.
[5] DJANA Pref, Reg.1/1848, poz. 586 (şedința din 30 martie 1848).
[6] Magyarország tört., vol. III, p. 382.
[7] Muzeul Județean Arad, Fondul Muzeul revoluției (prescurtat: MJA MR), nr. 10.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

asuma rolul de a-l îndupleca pe împăratul - rege Ferdinand, tocmai în 15 martie, când revoluţia se încheia în prima sa rundă victorioasă, să accepte, volens-nolens, în cadrul audienţei punctele programatice dorite.

Putem considera, oare, în noile împrejurări, ale încheierii revoluţiei sângeroase vieneze că mai poate fi vorba de o repetiţie a revoluţiei de la Pesta, nesângeroasă? Nu. Adunările populare din marile centre urbane au constituit forme de solidarizare cu revoluţia din capitala imperiului habsburgic.

Ca atare, să încercăm o reconstituire a celor întâmplate la Arad în ziua de 17 martie (vineri):

a) Circulara nr.1 a prim-ministrului Bathyányi soseşte pe cale telegrafică de la Pesta. Elementul ei frapant este preocuparea pentru siguranţa statului maghiar înnoit. Circulara prevenea autorităţile locale de pe întinderea vastului teritoriu multinaţional asupra tendinţelor centrifuge ale naţionalităţilor, recomandând să se utilizeze „în afară de procedeele violente şi hărţuitoare, toate metodele ajutătoare"[8]; ceea ce înseamnă că abia acestea din urmă trebuiau să fie cele paşnice; din acest moment autorităţile comitatense ţin şedinţe dese pentru a lua măsuri adecvate.

b) Pe cale verbală soseşte vestea despre marea însufleţire de stradă a orăşenimii pestane. Vestea se răspândeşte „cu iuţeala fulgerului"[9]. Conform rândurilor memorialistice ale călugărului profesor, minorit, Lakatos Otto, ştirea celor petrecute la Pesta în 15 şi 16 martie s-a răspândit între locuitorii liberali ai Aradului. După părerea noastră, vestea s-a răspândit peste tot, până în mahalale. Numai astfel ne putem explica concentrarea în porţiunea de piaţă din faţa primăriei a mulţimii de popor în aşteptare de ceva. În versiunea lui Lakatos, vestitorul fusese conductorul principal al diligenţei rapide, pe nume Kolerics (Colerici) Iosif. Găsim şi explicaţia: diligenţa sa era ornamentată cu steaguri tricolore /maghiare/. Dealtfel, Lakatos nu aminteşte nimic despre mulţimea adunată în piaţă, imediat după sosirea diligenţei. El se referă la liberali, deci la maghiarii liberali, fără alte precizări. Un alt istoric local, după câţiva ani de la apariţia cărţii lui Lakatos, Márki Sándor - în cursul aceluiaşi deceniu afirmă că „la sosirea ştirii revoluţiei / subl.ns. / pestane, în 17 martie, a avut loc manifestaţia tineretului sub conducerea lui Jankai Joszsef[10]. Poporul nu apare menţionat, deşi termenul de revoluţie este utilizat. În schimb, Lakatos se fereşte să numească evenimentele de la Arad drept revoluţie. Doar cele petrecute la Viena le califică drept evenimente revoluţionare (în text „mişcări revoluţionare"[11]), fiind mult mai aproape de realitatatea celor întâmplate. Dealtfel, Lakatos surprinde corect momentul după-amiezii, când piaţa principală se umpluse de o mare mulţime de oameni, unduindu-se tumultuos, „în valuri" şi „ pândind cu lăcomie repetarea celor întâmplate la Pesta"[12]. Acum, în după-amiaza acestei zile, era momentul intrării în scenă a tineretului liberal maghiar de sub conducerea lui Jankai; odată cu răspândirea nenumăratelor exemplare din manifestele celor 12 puncte şi a cîntului naţional al lui Petöfi[13]. În câte limbi erau tipărite manifestele, nu ştim. Dar putem deduce din manifestele zilelor ulterioare că aceste prime manifeste ar fi trebuit să fie tipărite în trei limbi (maghiară, romînă şi sârbă). Ar fi fost înţelese de către toţi arădenii (germani, români, maghiari, slovaci, cehi, sârbi, armeni, evrei, ţigani).

Al treilea moment distinct al zilei de 17 martie a fost adunarea de la teatrul orăşenesc (marcat de noi cu punctul c). Spectacolul programat la orele 19 seara, cu „Don Cezar de Bazan" a eşuat în favoarea unei demonstraţii antiaustriece iniţiată de acelaşi Jankai, în fruntea tineretului maghiar[14] ca apoi, în urma răspândirii acestor tineri pe străzile din jurul pieţii mari din vecinătatea teatrului, spectacolul să se desfăşoare fără tulburări[15]. Considerăm ziua de 17 martie la Arad un moment cheie. Căci acum se implică public tinerii funcţionari maghiari, alături de tinerii fii de nobili sau burghezi care au acceptat programul reformator ungar recunoscut de împărat. În numele devizei trinitare, de frăţie (cu naţionalităţile nemaghiare), egalitate (juridică) şi libertate, sunt puse în practică sensuri diferite de cele iniţial îmbrăţişate. Ele vor fi sursa răscoalelor din mediul rural şi a războiului naţionalităţilor din imperiu. Dar pentru moment, autorităţile statului ungar nu au fost nevoite să utilizeze metode violente împotriva adunărilor populare. N-a

[8] Ibidem, nr. 2809.
[9] Lakatos Otto, Arad története, Arad, vol. I, 1881, p. 107.
[10] Márki Sándor, Aradvármegye és Arad szbad királyi város története, vol. II, Arad, 1895, p. 552. Lakatos Otto pomeneşte de acţiunea tineretului sub conducerea lui Jankai J. doar în momentul alungării, în seara zilei de 17 martie, a orchestrei germano-cehe din teatru; Cf. Lakatos C., op. cit., loc. cit..
[11] Lakatos, op. cit., p.103.
[12] Ibidem, p.107.
[13] Ibidem
[14] Ibidem, p.107-108.
[15] Ibidem, p.108.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

fost nevoie; mulţimea adunată acolo, nu trebuia condusă împotriva vreunui sediu oficial ci doar să fie electrizată de noile câştiguri obţinute de reformatori în dieta din noiembrie-decembrie 1847 şi sancţionate de către împărat la 15 martie 1848. Iniţiativa intelectuală (acţionistă) au avut-o numeroşii proprietari mijlocii, judecătorii (de tablă), juraţii şi, nu în ultimul rând, avocaţii. Majoritatea lor erau maghiari şi erau răspândiţi - în preajma lui 1848 - în cele mai îndepărtate colţuri ale regatului ungar predominând la conducerea locală. În mod automat, intelectualii români şi de alte naţionalităţi, se poate spune, au stat în expectativă. Au existat şi excepţii, mai ales în primele zile ale demonstraţiilor de stradă, când în aer plutea unda de şoc a revoluţiei victorioase de la Paris iar tenta înnoirii juridico-politice părea să estompeze contradicţiile de ordin naţional şi economic.

Dacă este să preluăm tale-quale afirmaţia tardivă a lui Atanasie Şandor („doctor în medicină" şi profesor la Arad) exprimată într-o scrisoare din mai 1850 către „Excelenţa Sa" (episcopul sibian Şaguna, probabil), atunci am fi siliţi să conchidem că s-a comportat neutru, „fără simpatie pentru mişcările de atunci, din martie"[16]. La care moment anume se referă el ? La adunarea populară din 17 martie sau la manifestaţia maghiară (cu caracter antiaustriac) din seara aceleiaşi zile de la teatrul orăşenesc? Credem că este vorba de ambele, cât şi de altele din zilele următoare. Abonat la ziarele vremii - fiind un difuzor al presei de limbă română printre conaţionali - Şandor înţelesese cine se bucura de roadele strădaniilor liberalismului din regatul ungar. Începea să se simtă frustrat.

Marele „câştig" al acelor zile era statul naţional multietnic ungar modern. Avem de-a face cu primul guvern responsabil ungar şi cu o formă de constituţie de emanaţie liberal-nobiliară, elaborată de către o dietă reformistă. Marea ei carenţă a fost că nu s-a gândit la toţi ţăranii şi la toate etniile nemaghiare ajunse la un grad de conştiinţă de sine cu caracter colectiv.

Primii care au sesizat lipsurile şi nerealizările acestor zile înălţătoare din martie au fost ziariştii cu vederi radicale sau democratice. Ne mărginim să amintim două nume: Jókai Mor, la Pesta şi George Bariţ, la Braşov. Lui Bariţ nu i-au trebuit decât câteva zile să înţeleagă ce se petrecuse la Arad, apoi la Timişoara, Lugoj şi Oradea. După aceea, lecturând circularele lui Bathyányi, dirijate până la nivel pretorial în ultima săptămână a lunii martie, Bariţ e clarificat şi multiplică misivele mobilizatoare pentru emanciparea naţional-politică românească. Redăm textul uneia care - după părerea noastră - a fost redactată şi difuzată (de Bariţ) la sfârşitul lunii martie sau începutul lunii aprilie:

„Mult preţuite Domnule!

Deşi sunt convins că D-voastră văzând starea lucrurilor ce să născociră de ieri alaltăieri; şi prejudecând favorabila poziţie la carea ne rădică spiritul libertăţii comune, nu veţi fi lăsat a trece aşa clipite momentoase fără de a face ceva paşuri întru rădicarea neamului nostru român, odată, la treapta maiorenităţii / maturităţii - n.n./; totuşi, ca cu atâta mai siguri şi mai cu energie să puteţi efectua începutul, doară, plan în privinţa îmbunătăţirii trebilor noastre naţionale, grăbesc cu aceştia / recte: acestea / puţine rânduri a vă decopia un exemplar petiţionariu din partea mea, ca aşa întocmind lucru bine şi investindu-l cu ponderoase argumente, cu cuviincioasa seriozitate păzind acurat cumpăna dreptăţii, cât mai curând să ne ajungem ţânta.

Starea politică a pop/or/ului român să va îmbunătăţi, fără îndoială, de-a-npreună cu a maghiarilor.

Ideea libertăţii ş-au desfăşurat ghimul a tuturor intrigelor şi oricâte nedreptăţi erau scutite de pretexturi mincinoase, ş-or dat pre faţă; toate sunt descoperite, toate cunoscute pân şi celui mai din urmă plugariu. Dar însă cu toate acestea, românul de nu-şi deschide mai bine ochii şi nu va cugeta de viitoriu, lesne poate rămânea acolo unde fu 900 de ani; starea lui ţivilă e legată cu religia aşa de strâns, cât una fără alta nu poate exista, perzând valoarea unităţii lăuntrului cu /a/ celui din afară; drept aceea: pă când, de o parte, starea lui ţivilă să vede înbunătăţându cu a maghiarilor din preună, de altă parte, ar trăbui, noi, să ne îngrijim de starea lui religioasă, care, una şi singură, e în stare a ne păzi drepturile naţionale, precumpănind ele şi cu numărul şi cu puterea? Legea, dară, nu numai pentru curăţenia şi divinile ei însuşiri, ci, mai vârtos pentru limbă trăbue bine păzită.

Nenorocirea noastră au fost ca fugind de Scilla să cădem în Caribda, adecă despărţându-ne de biserica Romei să picăm în ghiarăle slavismului, care ucisă simţul naţional în inimile românilor şi îi adusă ca să se lapede de sine însuşi şi să la fie ruşine a mărturisi naitea lumii de ce neam sânt. În bisericile românilor atâţia ani să slăviră sârbii; şi românii noştri azbuchiază, vedează şi glagolează prin Şcoli. Pricina

[16] Biblioteca Academiei Române, Mss. Rom. nr. 1016, f.182.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

era că Tinerimea atârna dela învăţătoriu, învăţătorii de la director, direc/torul/ dela Inspector; de unde urma că Inspectorul poruncea directorului; direc/torul/ învăţătoriului; acesta iară tinerimei; apoi vezi, az buchi vede şi celelalte nebunii scălăvineşti veneau dela Peşta – de la Inspectorul !!! Aşa crescu tinerimea noastră; dar poporul fu şi mai rău tractat; poporul atârna de la păstorii săi localnici, preoţi numiţi; aceştia de la Protă, prota de la Episcop, Episcopul de la Mitropolit; de aici iară urmează că Slaviile, Bogo/ro/diţele, Mila şi orice Blagoslovenie să scoborau din Karloviţ în Bănatul D/omniilor/ voastre; acum avem ocazie a scăpa de sub stăpânirea lor; acum de vom şti întrăbuinţa spre folosul nostru aceste puţine (ce mai curg) momente, putem aşa statornici şi asigura naţionalitatea nostră cât nici o putere a slaveno-sârbilor să fie în stare mai mult a o nimici. Luaţi exemplu dela Sârbi; ei or şi ales deputaţie ca să meargă la Maiestatea Sa cu o rugare ce din 17 puncturi, toate de naţionalitatea lor atingătoare constă. Întru acelea nici o litără despre români. Capul deputăţii e Mitropolitul. Drept aceea sfătuiţi-vă şi D-voastră, ca să nu trageţi blăstămul următorilor /voştri n.n./ preste capu-vă, cu comunităţile române din Arad, Timişoara, Lipova, Oradia Mare, Giula, Biserica Albă, Caransebeş şi altele care vă sânt cunoscute; şi jărtviţi ce puteţi până să primeşte. Jărtva, căci mai târziu, nu ştiu cine vă va asculta; provocaţi pre toţi, însă cu modalitate şi seriozitate ca să nu fim de râs.

Iată, eu adaog aici ce promisăi mai nainte, adecă puncturile petiţionare. D-voastră străcuraţi-le, modificaţi-le cum ştiţi mai bine.

1) Naţia română e gata a apăra pre regele şi patria sa în tot timpul; ea /naţiunea română n.n./ limba maghiară o recunoaşte de diplomatică; în trebile, însă, religioase precum şi în şcolile naţionale va păstra ca şi până aci limba maicii.
2) Roagă pre Maiestatea Sa pentru îngăduirea congresului naţional şi sărbarea lui în Timişoara la toţi 2 ani; alegerea deputaţilor prin comunităţi, după numărul impopulaţii, 50 ţivili, 50 preoţi, 25 ofiţiri, carii să aibe voturi informative de la comunităţile lor căpătânde.
3) Administraţia şi întrăbuinţarea fundusurilor clerical şi naţional să să facă în tot anul cunoscută Naţii române.
4) Precum în eparhiile sârbeşti numai sârbi să aleg de episcopi, aşa şi în cele româneşti: Arad, Timişoara şi Verşeţ să să aşeze numai români.
5) Ca în cinul călugăresc - stând sârbii cu românii în proporţie ca 1000000-800000 - jumătate număr să fie români; şi aceştia acolo să să aplicheze unde cere folosul naţii lor.
6) Roagă ca învăţătorii scolelor şi preoţii să fie candidaţi de către comunitate; iară de învăţători şi preoţi să să aleagă directori şi protopresbiteri; de /către/ aceştia din /urmă însă/ - Inspectorul şi Episcopul.
7) În mănăstirile Banatului să să aşeze călugări români.
8) Să să organizeze Scoalele clericale, preparandice şi normale după cum cere lipsa stărilor şi geniul timpului de faţă.
9) Să să defigă o plată pentru învăţători, Directoriu, Inspector, Preoţi, Protopresbiteri şi celelalte diregătorii mai nalte călugăreşti, ca şi la catolici.

Toate aceste structuri au iară speţifica lor explanaţie despre folosul şi valoarea lor, care, aici, însă, parte de îngustimea timpului, parte de a cartei nu o pociu alătura.

Scrie-mi, te rog, cât mai curând, ce aveţi de gând.

Cunoscutul[17].

Analiza acestui text inedit comportă câteva explicaţii întregitoare, pe lângă faptul că vom încerca să ne justificăm pentru atribuirea paternităţii sale.

Această scrisoare continuată de cele nouă „punturi" nu provine din Banat căci lor li se adresează. Nici din eparhia Aradului nu pare a proveni. Poate proveni din Pesta sau din Braşov. Blăjenii erau, pentru moment, preocupaţi de solidarizarea românilor din principatul transilvan. Şi, pe urmă, textul se referă la problemele arzătoare ale românilor ortodocşi. Centrul eparhial sibian, în frunte cu proaspăt instalatul episcop Şaguna, obişnuit cu obedienţa faţă de autorităţi, era lipsit de astfel de iniţiative. Şaguna nu-şi permitea să acţioneze în vreun fel de teama deconspirării acţiunii de separare de ierarhia sârbă.

[17] Muzeul orăşenesc de istorie şi etnografie Lugoj.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

La Braşov, protopopul Popazu, cel puţin în cursul lunii martie, credem că s-a comportat ca şi până atunci. Bariţ nu are aprecieri pozitive faţă de acesta[18]. Nici Popazu nici altă faţă bisericească nu se „mişcaseră" încă.

Pentru a-l atribui lui Gojdu, simţim că nu avem deocamdată suficiente argumente. În schimb, corespondenţa lui Bariţ ne poate furniza o serie de repere privind contagiunea mentală. La fel, cea a Mocioneştilor.

Corespondentul care-l presează, care-l urgentează pe Bariţ la acţiune petiţionară este, în aceste zile, August Treboniu Laurian[19]. Dar şi la Pesta, un Petru Mocioni putea realiza necesitatea stringentă a emancipării naţional-religioase româneşti. Dar ne lipseşte această corespondenţă.

[18] George Bariţ şi contemporanii săi, Bucureşti, 1985, vol.VII, p.99
[19] Ibidem, vol.I, p.143-144.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

RÉVOLUTION ET MOUVEMENT NATIONAL ROUMAIN Á ARAD (17 MARS 1848) ESSAI DE DÉCHIFFREMENT DES MÉCANISMES

Résumé

L'etude aborde une théme qui s'intégre dans le moment historique du mois de mars 1848, précisement dans le processus général de l'ancien royaume hongrois, consistant dans le transfert rélativement paisible (et partiel) du pouvoir de la main de la Cour de Vienne (recte du Conseil Suppleant Césaro-royal de Buda) dans la main du premier gouvernement responsable hongrois de Pest. Utilisant les actes officielles contemporaines émis par le gouvernement pestan vers l'administration locale (en l'occurence, á Arad). L'auteur fait une tentative de mettre en évidence la discrépance entre l'idée fertile de révolution bourgeoise - véhiculé de Paris - et les échanges administratifs passé dans celles quelques jours décisives du moyenne de mars 1848 á Arad /tel quel aux autres villes ainsi que Timişoara ou bien Lugoj/. Il est analysé le déroulement phasial des événements de 17 mars - la première journée de la victoire des réformes révolutionnaires au niveau de la mairie d'Arad en constatant l'absences des changements au niveau de la direction du comitat. En fin, il est soulignée l'initiative de l'intelectualité magyare de la ville, adepte du programme reformateur de l'opposition libérale, elle même defini par l'auteur en tant qu'un aspect majeur du mouvement national magyar. C'est pourquoi celles passées à Arad ont été cotextualisée par l'auteur avec celles passées à Vienne et Pest entre 13 - 16 mars 1848. Dans un autre ordre d'idées - mais sans suggérer quelq'une rupture de contextes du moment réformiste et en même temps révolutionnaires, il faut préciser le fait que l'atitude d'expectative de l'intelectualité roumaine peut etre partiellement expliqué par des frustrations de nature national-religieuse et administratif - politique, ressentis de plus en plus après 17 mars 1848.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro